

del sociální struktury socialismu, úzce spjatý s modely fungování a vývoje jednotlivých sfér společenských činností, a aby se rozvíjely i pokusy o postižení historických fází vývoje a „národních“ zvláštností socialismu, jež zřejmě mají rozhodující vliv na stupeň významnosti té které sociální difference.

Ivan Fišera, Pavel Machonin

Podnětný seminář o základních sociologických otázkách

Principy kategoriální výstavby každé vědy, a marxistické sociologie jako v našich podmínkách poměrně mladé vědní disciplíny zvlášť, vyžadují věnovat dlouhodobou pozornost mnohým základním problémům teoreticko-poznávacího charakteru, jako např. problémům systému, struktury, funkce apod. Ujasňování si i dalších otázek vytváří totiž vhodné podmínky i pro samotnou diskusi o modelech sociologických systémů.

Celostátní seminář, uspořádaný ve spolupráci Čs. a Jihomoravského výboru Socialistické akademie, Čs. akademie věd a brněnského odbočky Sociologické společnosti ve dnech 9.—10. XI. 1965 v Brně, zahrnul ve třech základních referátech (dr. Strmisky, doc. Machonina CSc., a M. Petruska) problematiku obecné teorie sociální struktury, systému a funkce, aplikace jejich vzájemných vazeb na problematiku konceptu sociální struktury socialistické společnosti, a posléze základní problémy sociologie malých skupin. V tomto smyslu možno chápat seminář nejen jako návrat k problémům řešeným zvláště na hrazanské konferenci v červnu 1964, na užších seminářích pracovníků kateder marxismu-leninismu v Ledči n. Sáz. a ve Veselí na Moravě. Čtenář má možnost zatím jen ze stručných, spíše přehledových informací i v našem časopise (čís. 1. z r. 1965), v Otázkách marxistické filozofie, sledovat teoretický pohyb v této svou povahou nesporně nejzávažnější oblasti, přerůstající v mnohem rámcem sociologie a naopak zase umožňující rozvoj teoretické práce v rámci sociologie.

Úvodní slovo dr. Strmisky, vědeckého tajemníka Sociologického ústavu Čs. akademie věd, *K obecné teorii sociální struktury*, bylo vážným teoretickým pokusem pokoušejícím se interpretovat a) kategorii struktury, systému a funkce, b) model společenské struktury a společenského systému, jakož i c) skupinovou strukturu společenské struktury. Zabýval se zvlášť charakteristikou strukturálně funkcionalistické školy (T. Parsons), a to v relaci struktura — systém. Upozornil na možnost tří postupů sociologické analýzy. Strukturu možno takto chápat jako konkretizaci systému, jako relační síť, jakož i jako protiklad k dynamickým aspektům systému. Systém je definovatelný jako komplex elementů spojených v jednotné vzájemné působení, podstatné pro charakter daných elementů v systému jako celku. (K otázkám funkcionálního přístupu k struktuře systému

viz Klofáč—Tlustý: *Soudobá sociologie* I, NPL 1965, str. 125.) V souvislosti s charakteristikou kategorie systému poukázal referent na významnost Mertonova přístupu k analýze funkčnosti a disfunkčnosti systému, jejich možné proměnlivosti. Společenskou strukturu definoval autor jako soustavu vztahů lidí vytvářejících se ve společenském životě. Společenská struktura je určena charakterem stránek (částí, prvků) sociální skutečnosti a úhrnem vzájemných vztahů mezi elementy struktury a mezi těmito elementy a celkem struktury (Strmiska, *K základním otázkám pojetí marxistické sociologie*, Přehled, čís. 2/1965, str. 110 an.). V této souvislosti se dotkl též problematiky společenské činnosti, zkoumatelné z hlediska obecných dimenzí struktury. V úvodu do problematiky skupinové struktury hovořil referent o klasifikační typologii skupinotvorných znaků. Uvedl klasifikaci strukturálních a funkčních skupinotvorných znaků kvantitativního aneb kvalitativního charakteru a klasifikaci podle oblastí společenského života. Hovořil i o problematice stratifikačních kritérií.

V diskusi k referátu byly vzneseny dotazy k problematice sociálního konsensu a sociální situace (dr. Obrdlíková, Brno), byla učiněna poznámka k vymezení politiky jako regulace sociálních systémů na úrovni globální společnosti s třídní strukturou (poznámka s. Machonina o tzv. užším a širším vymezení politiky, dotaz k aplikovatelnosti teorie organizace a struktury osobnosti z hlediska sociologie, psychologie apod.).

Úvodní slovo k problematice *Sociální struktura socialistické společnosti* (konfrontace teoretického konceptu a historické reality) přednesl doc. P. Machonin CSc., ředitel Ústavu marxismu-leninismu pro vysoké školy v Praze. Po vymezení sociální struktury jako relativně stabilního systému podstatných funkčních vztahů společenských skupin a jednotlivců mezi sebou (tedy v určitém hierarchickém sledu), jakož i uvnitř jich samých v určité vývojové etapě konkrétní společnosti (s tímto vymezením se ztotožnil i předřečník), zdůvodnil s. Machonin přístup k problému, předpokládajícímu prohlubující se empirické poznání a trvalou nutnost vědecké verifikace vytyčovaných hypotéz. Z tohoto hlediska je nutná správná analýza možných odchylek, deformací v praxi. Marxismus-leninismus disponuje značnými teoretickými předpoklady k realizaci uměřeného teoretického řešení, vycházejícího z historického chápání socialismu zbaveného ideologických a sociálně psychologických deformací. Socialismus je možno v rovině teoretického konceptu charakterizovat jako moderní průmyslovou společnost s odpovídajícím rozvojem duchovní kultury a životní úrovně. Je charakterizovatelná těmito základními proměnami společenských vztahů: výrobní podmínky a výsledky výroby jsou socialistickým vlastnictvím, prosazuje se plánovitá celospolečenská kooperace a uplatňuje se rozdělování podle práce; z organizačně institucionálního hlediska možno konstatovat

základní soulad cílů řízení společnosti a jejich uskutečňování, jakož i určitý stupeň rozvoje společenské aktivity lidí, socialistické demokracie; posléze převládla zásadní ideová jednotna společnosti v celkovém pozitivním postoji k socialistickému zřízení. Komplexnost sociální struktury je určena jednotou a vzájemným prolínáním řady diferenciálních kritérií (biologický moment, etnický, kulturně vzdělanostní, moment účasti na řízení atd. — viz *Základy vědeckého komunismu*, Bratislava 1965, str. 491 an.). Objektivní pojetí stratifikace není možno ztotožňovat s jejím chápáním subjektivním. Je nutno empiricky zkoumat i sociální mobilitu obyvatelstva v socialistické společnosti. Teoretickou analýzu si zasluhuje funkce diferencujících a integrujících mechanismů v rozvoji sociální struktury. V souvislosti s otázkou vedoucí úlohy dělnické třídy je možné, jak na to správně ve svých statích poukazuje R. Richta, vzít v úvahu podněty z diskuse v Otázkách míru a socialismu, jakož i skutečnost, že u socialistických tříd nejde fakticky o třídy v původním slova smyslu. Do popředí vystupují jako diferenciální kritéria ta, jež jsou spojena se změnami charakteru práce. Není možno přehlédnout, že průměrná úroveň složitosti, tvořivosti, jakož i kvalifikovanosti práce zatím u nás není příliš vysoká a že v jiných rovinách sociální diferenciace jsou silné tendence k nivelizaci. Je to zřejmé z mnoha údajů o kvalifikační struktuře pracovníků. Závěrem zdůraznil referent potřebu zkoumat okruh otázek souvisejících s vertikální sociální diferenciací.

V diskusi k referátu (prof. dr. Tlustý aj.) bylo poukázáno na mnohé závažné otázky související se samotným pojmem „koncept socialismu“ na rozdíl od „modelu“, na problematiku objektivních a subjektivních zájmů dělnické třídy, apod. Složitost teoretického bádání, jak poukázali mnozí diskutující, je nesporně determinována značnou problematičností používané pojmové aparatury.

K problematice *sociologie malých skupin* vystoupil s podnětným, spíše však přehledným úvodním slovem vědecký pracovník Ústavu marxismu-leninismu pro vysoké školy M. Petrusek. Věnuje-li se v určité reakci na dřívější zanedbávání problematiky v marxistické teorii pozornost těmto otázkám, má to hlubší kořeny související s rozvojem tzv. masové společnosti a jejími paradoxy, např. s nepřímou úměrností mezi fyzickou blízkostí individuí a zvětšující se sociální distancí (některé závěry v této rovině uvádí i polská socioložka — A. Kłosowska). Referent se dotkl několika nemarxistických pohledů na problematiku malých skupin (Moreno, Bales, Homans) a dále se zabýval některými relacemi makro- a mikrostruktury. Poukázal na námitky proti teorii malých skupin, vyplývající jednak z obecnosti této teorie, jednak z nejednoznačného pojmu „malá skupina“ (Sorokin). Cenná je poznámka ke dvěma rovinám zkoumání sociálních útvarů, zahrnujícím jak aspekt úkolového, cílového chování, tak aspekt sociálně

emocionální, opírající se o Olmstedtův a Hareův model malé skupiny. Klasifikace malých sociálních skupin závisí na klasifikaci základních sociálních činností v souvislosti se stupněm genetických, strukturních a funkčních závislostí v organizačních celcích, do nichž malé skupiny patří. Druhým možným způsobem přístupu k problematice klasifikace malých skupin je hodnocení skupin z hlediska širší sociální struktury, a to ve smyslu kritérií funkčnosti, disfunkčnosti a afunkčnosti. Hlubší rozbor by zasluhovaly další problémy sociologie malých skupin, především problém vůdcovství, atraktivnosti skupiny a minimálního stupně konformismu, problémy sociální kontroly (hierarchie činnosti a norem) aj., které mohly být v referátu jen přehledně naznačeny.

V diskusi vystoupil mj. s. dr. Slejška CSc. k otázce kolektivistického aspektu, který údajně s. Machonin opominul, a k problematičnosti dichotomie makro- a mikrostruktury.

S. dr. Hájek (FF UJEP Brno) upozornil na trvalou nutnost modifikace teoretických koncepcí výzkumnou činností a nastolil jako problém sepětí disfunkčnosti se sociálně politickými jevy. S. Petrusek v odpovědi poukázal s. Slejškovi na malou teoretickou explikativní a metodologickou hodnotu kategorie kolektivismu.

V podnětném diskusním vystoupení s. J. Bluchy CSc. (Ústav marxismu-leninismu) bylo poukázáno na složitost chápání pojmu „dělnická třída“ ve světle některých sociologických výzkumů. Změny v charakteru dělnické třídy ovlivňují mnohé dynamické faktory. Vznikají problémy s překvalifikováním dělnické třídy, známé jsou problémy zaměstnanosti žen apod.

Diskusní vystoupení s. doc. J. Macků (LF UJEP Brno) bylo věnováno některým momentům empirických průzkumů postavení a smýšlení inteligence. Těžištěm vystoupení byly kritické poznámky k rozboru průzkumu amerických sociologů (publikovaného v knize Paula F. Lazarsfelda a Wagnera Thielense Jr. *The Academic Mind*, Glenkoe, Illinois, 1958. Viz též Sborník prací FF UJEP, 1963).

Do rámce semináře podnětně zapadlo závěrečné vystoupení s. D. Cahové CSc. (UJEP Brno). K *některým otázkám procesu sociální adaptace mládeže*. Vycházejíc z mnoha racionálních postřehů i nemarxistické literatury a z dlouholeté teoreticky fundované práce, s. Cahová upozornila především na rozpornost procesu sociální adaptace, charakterizované dynamickým střetáváním ideálů a cílů mladých lidí s relativně stabilizovanými institucemi a s příslušnou hierarchií hodnot. K budování solidního teoretického zázemí v této oblasti přispívají i některé dílčí výzkumy (Brno, Ostrava, Olomouc).

Náročnost semináře (jehož materiály, stejně jako materiály konference v Hrazanech, vyjdou tiskem) byla výrazem správně teoretické a vědeckovýzkumné orientace našich vědeckých pracovníků v oblasti marxistické